

2 / 2006

ODBORNÝ ČASOPIS PRO FILATELII,
NUMISMATIKU A NOTAFILII

ROČNÍK XI. VYCHÁZÍ 28. 4. 2006

VYBRANÉ ČLÁNKY PUBLIKUJEME I NA WWW.FILATELIE-KLIM.COM

Z OBSAHU

- 60 let leteckých známek 1946..... 1
- Uhřetice – k poštovní historii jedné moravské obce..... 4
- Čs. předběžné a souběžné frankované poštovní formuláře (8)..... 7
- Čs. státopky 500Kč vzoru 1919, K60..... 12
- Košická známka 13K růžová..... 15
- Rozporuplná osobnost J. Lukavský..... 19
- Zkusmé tisky Masaryk 1923-25..... 22
- Kolkování bankovek v roce 1919 (II)..... 23
- Slovenská známková tvorba 2005..... 30

AUS DEM INHALT

- 60 Jahre Flugpostmarken 1946..... 1
- Uhřetice - Postgeschichte einer mährischen Gemeinde..... 4
- Frankierte ČSR-Vorläufer und Mitläufer-Formulare (8)..... 7
- Tschechoslowakische Staatsnoten 500 Kč des Musters 1919, K60..... 12
- 13 K rosa der Kaschauer Ausgabe..... 15
- Die widerspruchsvolle Persönlichkeit von J. Lukavský..... 19
- Probedrucke Masaryk 1923-25..... 22
- Abstempelung der Banknoten im Jahr 1919 (II)..... 23
- Die slowakische Briefmarkenproduktion 2005..... 30

FROM THE CONTENTS

- 60 years of airmail stamps 1946..... 1
- Uhřetice – postal history of a Moravian place..... 4
- Franked Czechoslovak forerunner and withrunner forms (8)..... 7
- Czechoslovak state issued banknotes 500 K of the 1919 type, K60..... 12
- 13 K pink of the Košice issue..... 15
- The inconsistent personality of J. Lukavský..... 19
- Proofs of the Masaryk issues 1923-25..... 22
- Stamping of banknotes in 1919 (II)..... 23
- Slovakian stamp production 2005..... 30

REDAKCE: Šéfredaktor časopisu Ing. Zdeněk Fritz

✉: Filatelie KLIM, Merkur, P.O.B. 431, 660 31 Brno 2

☎: 731 515 154 e-mail: risa@filatelie-klim.com

ADMINISTRACE A ZÁSILKOVÉ SLUŽBY:

✉: Filatelie KLIM, Merkur, P.O.B. 431, 660 31 Brno 2

☎: 542 211 931 e-mail: risa@filatelie-klim.com

REDAKČNÍ KOLEKTIV: Fr. Dvořáček, Zdeněk Filípek, Zdeněk Fritz, Jan Klim, Vl. Schödelbauer, Jan Štolfa

ODBORNÍ PORADCI: Jan Karásek, Pavel Pittermann, Jiří Štupka, Svätopluk Šablatura

EXTERNÍ SPOLUPRACOVNÍCI: Hans van Dooremalen Nizozemí; Vladimír Dražan, ČR; Petr Gebauer, ČR; Henry Hahn, USA; Otto Hornung, V. Británie; Walter Rauch, SRN; Jaroslav Verner, USA.

VYDÁVÁ: Merkur-Revue s.r.o., Veselá 37, 602 00 Brno 2

Odpovědný vydavatel: Jan Klim ☎: 542 211 931

TISK: EUROPRINTY, spol. s r. o.

Podávání novinových zásilek povoleno Českou poštou, s.p., OZ JM Ředitelství v Brně č.j. P/2-4838 ze dne 8. 12. 1995 MK ČR E7381 ISSN 1211-3077

60 let od vydání prvních poválečných leteckých známek

obr. 1

Dne 13. června letošního roku uplyne 60 let od vydání prvních poválečných čs. leteckých známek. Nejen v prostředí poštovních služeb, ale i ve světě filatelistů šlo o velmi významnou událost, jejíž roli uvnitř stále zřetelněji se konsolidujícího systému poválečného fungování čs. pošty vlastně z historického hlediska plně doceňujeme až nyní.

Letecké známky si v předválečném Československu vytvořily velkou tradici. První přetisková emise se stylizovaným obrazem letadla na třech známkách „Hradčan“ z roku 1920 samozřejmě neměla a ani nemohla mít výrazný význam v začínajícím leteckém poštovním provozu, byla však symbolem převratných změn v poštovní přepravě a mezi filatelisty je populární díky hledaným a ceněným celistvostem z prvních letů do západní Evropy, byť tyto „letecké dopisy“ (jak jsou s oblibou tradičně nazývány) mají převážně filatelistický, značně umělý charakter.

Zato již druhá emise s přetiskem podstatně nižších výplatních hodnot 50, 100 a 250 h na třech známkách „Hospodářství a věda“ (1922) se v poštovním provozu mnohem přesvědčivěji uplatňovala až do začátku třicátých let, kdy ji vystřídala třetí emise, tentokrát již definitivních leteckých známek z roku 1930, provedených vypsou technikou ocelotisku z plochých desek. Byly vytištěny ve světlých, svítivých barvách, jejich líbivé motivy českých a slovenských krajín včetně panoramatu Prahy byly doplněny vyobrazením letadel oné doby jako nezbytnými atributy leteckých známek. Třetí emise – stejně jako obě předchozí používaná výhradně pro leteckou poštu (výjimky byly vzácné) – se na leteckých celistvostech vyskytuje nejhodněji a je stále předmětem intenzivního sběratelského zájmu především aerofilatelistů.

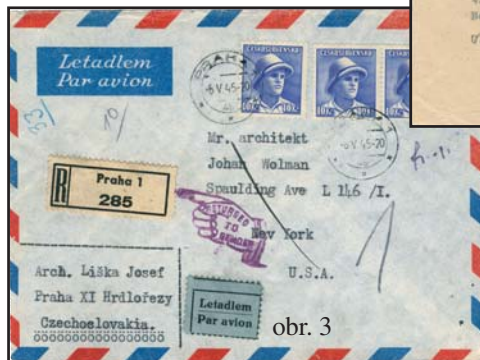
Takže nové letecké známky (obr. 1), uvedené do oběhu hned v následujícím roce po osvobození ČSR z nacistické okupace, měly nepochybně na co navázat. Především v poštovním provozu se ukázala jejich naléhavá potřeba. V období 1945 – 46 se totiž před vydáním těchto známek používaly pro vyplácení leteckých zásilek současné známky výplatní, zejména jejich vysoké hodnoty, neboť tarify leteckých zásilek zejména do mimoevropských zemí byly značně vysoké. Nejčastěji se na leteckých dopisech tohoto období vyskytují „Lipové listy“ 5,00 (Kčs), známky Londýnského vydání 5 a 10 Kč a z nové standardní výplatní emise „Portréty“ (Masaryk, Beneš, Štefánik) hodnoty 10 a 20 Kčs, pochopitelně často dofrankované hodnotami nižšími. Příklady takových zásilek vidíme na obr. 2 a 3.

Nové letecké emise, netrpělivě očekávané přes vysoké nominále i filatelisty, byla vydavatelem vzhledem k jejímu významu věnována maximální možná péče v jejím výtvarném i tiskovém provedení, a to tím spíše, že její uvedení do poštovního provozu bylo spojeno s přípravou 1. letu ČSA na trase Praha – New York. Ten se uskutečnil 17. června 1946.

První dvě hodnoty emise, vydané 13. června 1946, byly s tímto letem přímo spojeny. Šlo o hodnotu 16 Kčs fialovou s portrétem štkpt. (majora in memoriam) Františka Nováka (č. kat. Pofis L21) v tzv. středním formátu obrazu 23 x 18,5 mm, později dlouhodobě ponechanou v poštovním provozu až do 18.6.1953, a jednorázově použitelnou hodnotu 24 Kčs tzv. velkého formátu 29,5 x 23,5 mm s vyobrazením Karlova mostu, Staroměstské mostecké věže a chrámu Křižovníků v pozadí a nízkou letícím čtyřmotorovým dopravním letadlem (L16). Byla vytištěna v barvě ocelové modré na nažloutlém papíře (chamois), použitím tehdy na poválečných čs. známkách vůbec poprvé. Tato druhá

obr. 2

obr. 3

známka, barevně nejzdařilejší z celé letecké emise včetně všech následně vydaných hodnot, výtvarně i technickým provedením na tehdejší dobu mimořádně zdařilá, byla podle zvláštního nařízení čs. pošty určena pouze pro frankování doporučených zásilek pro zmíněný 1. let Praha – New York a po skončení tohoto letu dne 17.6.1946 již nesměla být používána. Rovněž nesměla být použita

k jinému než tomuto jedinému účelu. Vzhledem k její neobyčejné působivosti a později po zásluze uznávaným estetickým hodnotám to byla jistě škoda. Byla vydána v nákladu pouhých 620 300 kusů.

Druhá, podstatně rozsáhlejší část emise byla vydána 4. července 1946. Tvořily ji tyto známky (barvy uvádíme tak, jak byly oficiálně oznámeny, byť ne vždy zcela přesně; dnes se však v katalozích také neuvádějí přesně):

1,50 Kčs oranžověčervená (L17) a 5,50 Kčs tmavomodrá (L18) ve středním formátu s portrétem štktpt. F. Nováka a jednomotorovým letounem vlevo na obloze, tedy se shodným motivem jako u známky 16 Kčs; dále 10 Kčs modrozelená (L20) a 20 Kčs blankytně modrá (L22) ve velkém formátu s pohledem na dominanty Bratislavy s hradem, chrámem sv. Martina a Dunajem a čtyřmotorovým dopravním letadlem v odletové fázi; dále hodnoty 24 Kčs tmavočervená (L23) a 50 Kčs fialověmodrá (L24) ve velkém formátu s motivem totožným jako na známce 24 Kčs ocelově modré. Konečně dne 5. dubna 1947 byla vydána dodatečná a poslední hodnota 9 Kčs hnědá (L19) ve středním formátu opět s Novákovým portrétem. Za jednu sérii nových leteckých známek včetně L16 tedy sběratelé zaplatili nemalou částku 160 Kčs. Celkový náklad jednotlivých hodnot se pohyboval od 2,5 do 5,5 mil. kusů.

Autory návrhů a rytin všech tří různých obrazů nových známek byli umělci velmi zkušení. Návrhy s využitím fotomontáží vypracoval Antonín Erhardt. Použil fotografie F. Nováka, Bratislavy a uměleckou fotografii Prahy Karla Plicky a k nim příkomponoval vyobrazení letadel. Jejich velikost je vzhledem k hlavním motivům známek (portrét, panoramata měst) samozřejmě neúměrná, protože letecký atribut bylo třeba na známkách zdůraznit. Rytinu pro známky L17 – L19 a L21 provedl brilantně náš tehdejší nejlepší rytec Jindra Schmidt (jeho podpis v podobě „tajně“ rytecké značky – miniaturního písmene „S“ je umístěn v levém dolním rohu obrazu). Rytiny velkoformátových známek vypracoval velejemným, klasickým způsobem tehdy již nestor čs. rytečtí Jaroslav Goldschmied. Rytinu Bratislavy pro známky 10 a 20 Kčs podepsal tajnou značkou „G“, umístěnou u pravého okraje známkového obrazu vedle chrámu sv. Martina.

Ač je dnes s náležitým odstupem času více než jasné, že tyto naše nové letecké známky patřily v oněch letech svým uměleckým i technickým provedením k absolutní špičce tehdejší evropské i světové produkce vysloveně leteckých známek (snad vedle dvou francouzských a jedné rakouské emise), nebyly-li vůbec nejlepší (což lze snadno zjistit pouhým prolistováním katalogů), přesto u nás doma se tehdy překvapivě setkali s pohledem dosti kritickým.

Například A. Erhardtovi, jemuž bylo téma známek přesně předepsáno, dokonce včetně tří nesprávných objektů (jak ještě uvidíme dále), bylo okamžitě vyčteno anonymním autorem (viz [1]), že (cit.) „spolupráce Erhardtova se nám tentokrát nejvíce v přílži příznivém světle, neboť nepřináší známkové tvorbě onen důležitý prvek, který bychom očekávali – nové tvůrčí myšlenky“. Srovnává pak naši známku s emisí leteckých známek Slovenského štátu, u níž si prý A. E. asi vzal vzor, a hned dodává (cit.): „svou konvenční montáží působí hodnota 24 Kč ještě nepříznivěji“ (!). Je vskutku pozoruhodné, jak byl „pokárán“ umělec za svou snahu dokonale vyhovět oficiální zakázce.

Jindra Schmidt jako rytec známek s Novákovým portrétem byl sice pochválen, že známka vykazuje „typické přednosti dobré rytiny“, nicméně samozvaný tehdejší expert umění známkové rytiny vzápětí poznamenal (snad aby ukázal, jak se snaživý rytec „zlepšil“), že (cit.) „šel do hloubky (Schmidt) a tato ražba (!) má hned dva významy: poučen chabým výsledkem tří předchozích známek, hledal, nalezl a spravil (!) nejenom chyby, které zaviňuje ocelotiskový pochod, nýbrž pozměnil také podstatně svůj rytecký sloh“ atd. atd. „Expert“ měl na mysli tři Schmidtovy rytiny nových výplatních známek s portréty Masaryka, Beneše a Štefánika. Kdo tyto výborné rytiny nejmenších tehdejších známek zná, rychle pochopí hloubku blábolu tohoto recenzenta nových leteckých známek. Jindra S. byl totiž vynikající rytec, který již po mnoho let přesvědčoval o svém velkém umění rytinami mnohých čs. i protektorátních bankovek a také několika protektorátních známek, jež však krajně nerad signoval. Nepotřeboval tudíž diletantské rady, jak „hlouběji“ rýt a tím zlepšovat výsledky své práce a pozměňovat svůj rytecký sloh (!).

Podstatně hůře „dopadl“ v očích „experta“ J. Goldschmied, jehož (cit.) „nehlubokou rytinou se dojem (z Erhardtovy montáže známky 24 Kčs, pozn. Z.F.) ještě zhoršuje, barva nedobře kreslí a známka ztrácí svůj rytinový charakter (!), který ve Schmidtově provedení tak vzorně vyniká“. Inu, nestor – klasik neměl u pana experta žádnou šanci!

Nové známky byly vytištěny technikou rotačního ocelotisku na rotačce Stickney v Praze. Tisk z plochých desek jako u III. emise již tehdy naprosto nepřicházel v úvahu, byť by nepochybně těmto známkám dodal náležitou reprezentační vzezření. Předpokládala se poměrně dlouhá doba používání známek, a proto také dostatečně vysoký náklad všech hodnot (kromě L16). Všechny hodnoty středního formátu byly tištěny tiskovou formou 2x (100 + 50); vznikly tedy dva PL o 100 známkách (10 x 10) a dva poloviční PL o 50 známkách (5 x 10). Tiskový list byl tvořen PL100 a PL50, oddělenými proferforovaným meziarším o 10 nepotíštěných polích formátu známek. Přes toto meziarší byl veden řez mezi oběma PL. Celé tiskové listy se nedochovaly s jedinou výjimkou (podle dnešních znalostí), kterou jsme před časem popsali v MR. Tento celý TL s meziaršími (kdysi zbavený lepu) však již dnes neexistuje. Byl majitelem bohužel bez ohledu na jeho unikátnost roztrhán, snad většinou na čtyřznámkovou jednotlivá meziarší. Dnes se výjimečně objevují jako hledaný a vysoce ceněný aukční objekt.

Známky velkého formátu vznikaly z tiskové formy 2x (100 + 12K), v níž tiskový list byl uspořádán jako soubor 16 řad po 7 známkových polích, přičemž první a poslední řada byla tvořena jen jednou známkou vlevo a následujícími 6 kupony velikosti známky.

obr. 4

Těchto 12 kuponů bylo ozdobeno symbolickým motivem dvoumotorového dopravního letadla nad zeměkouli zahalenou oblaky. Tento grafický motiv navrhl rovněž A. Erhardt podle fotografie letadla, rytinu vypracoval J. Goldschmied. Uvedená kuponová úprava (levé horní a dolní bloky viz na obr. 4; podobně, avšak na výšku, i známky „Květen 1945 – 1946“ a „K. H. Borovský“) se vracela k úpravě známé z doby první republiky a opouštěla tudíž složité schéma známek protektorátních, jehož „reziduum“ existuje ještě u emise „Jan Sladký – Kozina“ z roku 1945.

Pokud se však vydavateli těchto známek skutečně něco nepovedlo, pak to byl výběr typů zobrazených letadel na všech známkách i kuponu. Dodnes je důkazem neinformovanosti a nekompetentnosti těch anonymních úředníků v pozadí, kteří A. Erhardtovi předložili k závaznému použití fotografie letounů, které de facto na těchto známkách neměly co dělat. Šlo o totální omyl ve všech třech případech. Na známce s portrétem F. Nováka, světového letce-akrobata, vítěze řady prestižních mezinárodních soutěží, vidíme na obloze vlevo letoun, který je v oficiálním oznámení o vydání známek označen jako „stíhačka anglického vzoru“. Bohužel, byť šlo skutečně o anglický letoun, nejde o „stíhačku“, nýbrž o hlídkový a záchranný letoun (pro vyhledávání sestřelených letců v oceánu) Westland Lysander Mk I, tedy letoun, na němž štktpt. Novák nikdy nelétal a ani létat nemohl, neboť zemřel v roce 1940 ve Francii, kam odešel bojovat proti nacistům. U Novákovy portréty měl být zobrazen spíše některý z jeho akrobatických speciálů, na nichž dosahoval svých mezinárodních úspěchů, např. letouny Avia B-122 nebo B-422.

Mimořádně kuriózního faux pas se dopustila oficiální místa uvedením obrazu letounu na známkách velkého formátu. Protože bylo známo, že první let Praha – New York uskuteční velký, tehdy nejmodernější sériově vyráběný americký čtyřmotorový dopravní letoun Lockheed Constellation („Souhvězdí“), nasazovaný na transatlantických linkách, chtěla jej tato místa mít na známkách v majestátním letu nad Prahou a Bratislavou. Ač fotografií tohoto letounu zejména v odborném (ale i denním) tisku bylo vzhledem k jeho popularitě i technické krásě opravdu mnoho, „odborníci“ z Ministerstva pošt vybrali zcela nepochopitelně obraz letounu zcela jiného, totiž staršího obřího dopravního letounu z konce 30. let Douglas DC-4E. Tento experimentální letoun (proto „E“) byl postaven v jediném exempláři jako stroj pro extrémně dlouhé tratě s mimořádným vybavením pro cestující (lůžková úprava!). Technicky však byl brzy překonan, nevydržel se sériově a nakonec byl prodán do Japonska, kde posloužil ke konstrukci neúspěšného těžkého bombardéru. Tento letoun nikdy neletěl přes Atlantik, nikdy nebyl v Evropě, tím méně pak v Praze! A přesto je a navždy zůstane na našich leteckých známkách s obrazy Prahy a

obr. 5

Bratislava! Stalo se tak „díky“ nevědomosti oficiálních míst, která zaměnila Constellation za Douglas DC-4E prostě proto, že se vzdáleně podobaly především neobvyklou trojitou směrovkou. Jinak však byly výrazně odlišné a dobře identifikovatelné. Vždyť i katalog Michel u vyobrazení těchto známek uvádí: „Douglas DC-4 prototyp“ (což však také není zcela přesné)! Zajímavé ovšem je, že na příležitostném razítku k 1. letu je skutečně Constellation, byť ve zjednodušené kresbě!

A aby na tom nebylo dost, i na kresbě kuponů je zobrazen jiný letoun, než tam měl být, totiž Douglas DC-3, od roku 1945 hojně používaný u ČSA jako civilní adaptace válečného transportního letounu C-47 „Dakota“. Místo něj je na kuponu zcela nepochybně letoun DC-2, menší předchůdce DC-3, který sloužil již před válkou u ČLS (nikoli ČSA), avšak po válce se již v čs. službách neobjevil. O všech těchto třech záměnách si čtenář může dopřát mnohem více podrobných, zejména technických informací v lit. [6], [7] a [8].

Prvnímu letu na trase Praha – New York a všem okolnostem, provázejícím jeho přípravu bylo věnováno mnoho stran odborného tisku jak leteckého, tak filatelického. Na tomto místě však nemáme prostor se této mimořádné události podrobně věnovat, proto odkazujeme na lit. [2], [3], [4] a [5]. Zmíníme jen několik základních údajů. Pro speciální aerofilatelistické zásilky byla připravena letecká obálka označená „First day of issue“ s přitiskem motivu letounu nad zemíkouli z kuponu letecké známky 24 Kčs a nápisem PRVNÍ LET / PRAHA – NEW YORK / FIRST FLIGHT. Přitisk byl proveden v modré nebo černé barvě. Občejný letecký dopis do 5 g byl frankován známkou 16 Kčs, doporučený 24 Kčs (L16). Doporučenou zásilku bylo možno vypravit z kteréhokoliv čs. poštovního úřadu, rekomandační nálepka však měla být orazítkována jeho denním razítkem. Zásilky se shromažďovaly v Praze, kde teprve byly vylepené známky orazeny příležitostným razítkem PRAHA 7 LETECKÁ POŠTA / * 17.VI.1946 * / 1. LET / PRAHA NEW YORK s kresbou Constellationu (rozlišovací písmeno a, b, c). Pro dopisy s oběma vylepenými známkami se používala obálka s černým přitiskem (obr. 5). Pro zajímavost uvedeme ještě počty přepravených zásilek 1. letu: občejných dopisů bylo 14 258, doporučených 43 006, celkem tedy 57 264 v úhrnné hmotnosti 283 kg ve 13 poštovních pytlích. Ne všechny z těchto dopisů byly přepraveny až do New Yorku – pouze 48 637, zbylých 8 627 bylo určeno do míst mezipřistání – Bruselu, Londýna, Shannonu, Ganderu, případně při zpětném letu do Vídně.

Po celou dobu 7 let platnosti byly tyto letecké známky intenzivně využívány. Nejprve výhradně k vyplácení leteckých zásilek, avšak tento princip byl brzy opuštěn, takže již v letech 1949 – 50 je běžně nalézáme na neleteckých zásilkách, většinou na doporučených, expresních nebo těžkých, u nichž se uplatnily vysoké nominální hodnoty.

Z leteckých celistvostí jsou nejzajímavější zásilky do mimoevropských zemí, zejména těžké letecké dopisy, dopisy diplomatických úřadů a firemní dopisy, jejichž vysoké výplatné bylo uhrazováno mnohonásobnými i kombinovanými frankaturami nejvyšších hodnot emise (příklady viz obr. 6, 7, 8).

V roce 1949 (1. září) v souvislosti se snížením leteckých tarifů byl zbytek nákladu celé emise těchto známek opatřen hlubotiskovým přetiskem nových nominálních hodnot, přičemž původní hodnoty byly přeškrtnuty dvojíto vodorovnou čarou délky 8 mm. Přetisky byly následující: 1 / 1,50 (přetisk tmavomodrý), 3 / 5,50 (červený), 6 / 9 (hnědý), 7,50 / 16 (červený), 8 / 10 (tmavozelený), 12,50 / 20 (tmavomodrý), 15 / 24 (tmavomodrý, v menším množství i světleomodrý) a 30 / 50 Kčs (tmavomodrý). Archy po 100 a 50 kusech známek středního formátu byly přetiskovány zcela kompletní. Archy velkoformátových známek však musely být k přetiskování upraveny odříznutím tří horních a tří dolních řad PL, tedy včetně všech kuponů. V důsledku toho vznikly známé a populární horní a dolní okraje, tvořené torzy odříznutých známek ze 3. a 14. vodorovné řady PL. Nový PL známek s přetiskem tedy obsahoval 10 x 7, tj. 70 známek. Otázky spojené s tímto vydáním jsou však již jinou kapitolou a blíže se jimi na tomto místě zabývat nebudeme. Původní známky bez přetisku však nadále zůstaly v platnosti. Frankatury vzniklé společným použitím známek obou vydání jsou samozřejmě velmi zajímavé. Příklad uvádíme na obr. 7.

Závěrečnou etapou „života“ leteckých známek z roku 1946-7 a přetisků z roku 1949 bylo 18denní období měnové reformy 1953, kdy

byly hojně využívány všemi čs. poštovními úřady, které je měly na skladě, v důsledku mimořádné potřeby známek vysokého nominálu, přepočítávaného v poměru 1 : 50. Dá se říci, že ve dnech 1. – 18. června 1953 byly veškeré zásoby uvedených známek téměř úplně vypotřebovány. Nefilatelistické „reformní“ celistvosti s těmito známkami, jednoznámkové i mnohonásobné frankatury jsou stále hledané (viz např. obr. 9).

Dnem 18. června 1953 byla platnost leteckých známek 1946 / 49 definitivně ukončena. Dokonale splnily všechny svoje role. I proto jsou tak oblíbeny. I proto na ně s uznáním vzpomínáme...

Zdeněk Fritz

Literatura:

- [1] „Vydání leteckých známek“ (autor neuveden); „Čs. filatelie“ 1946, č. 12.
- [2] „První let Praha – New York“ (autor neuveden); „Čs. filatelie“ 1946, č. 9.
- [3] „New York – Praha a Praha – New York (15.-18. června 1946)“ (autor Hirsch); „Čs. filatelie“ 1946, č. 13.
- [4] J. Kulda – P. Pittermann: „50. výročí prvního letu Praha – New York“; „Filatelie“ 1996, č. 6.
- [5] J. Kulda – P. Pittermann: „První let Praha – New York“; „Sborník článků o čs. známkách“ 1990, č. 4.
- [6] Z. Fritz: „Znovu k leteckým známkám z roku 1946“; „Filatelie“ 1990, č. 19.
- [7] Z. Fritz: „Tvrdošíjně udržovaný omyl“; „Merkur Revue“ 1996, č. 5.
- [8] Z. Fritz: „Naposledy k tvrdošíjně udržovanému omylu“; „Merkur Revue“ 1997, č. 2.

obr. 8

obr. 9

UHŘICE K poštovní historii jedné moravské obce

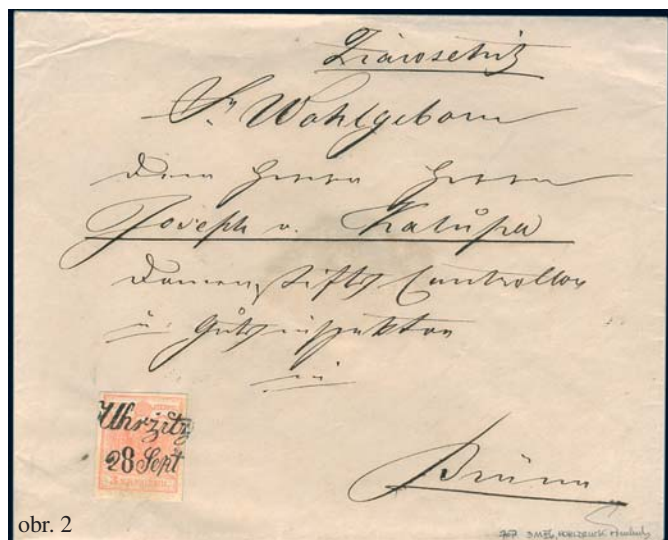
Znovu je předmětem našeho zájmu jedna mimořádně zajímavá kapitola poštovní historie, vzdálené časově zhruba půldruhého století. Tentokrát věnujeme pozornost poštmistrovskému razítku „Uhržitz“ (Uhřice).

Ves Uhřice leží s vedlejšími Žarošicemi na jižním svahu Ždánického lesa, vrchoviny vzdálené dvě desítky kilometrů jihovýchodně od Brna. Dobré víno a dodnes pěstované folklórní zvyklosti - to se vybaví ve vzpomínce většině návštěvníků těchto míst. Pro nás má minulost tohoto místa ještě jeden půvab - někdejší poštmistrovský úřad. Jeho existence nebyla příliš dlouhá. Dle E. Votočka (1978, str. 235) úřad vznikl r. 1838 a 6. 2. 1886 byl převeden do sousedních Žarošic, tedy po necelém půlstoletí své činnosti. Potřebu pošty v nevelké vsi si vyžádala především hospodářská agenda někdejšího knížecího velkostatků, s níž patrně souviselo i následné přeložení úřadu do sousedních Žarošic.

Nás zajímají především jediná dvě denní razítka tohoto úřadu. Mladší razítko bylo běžné kruhové. Votočková typu E 171, kde dvojazyčný název UHRŽITZ / UHŘICE po kruhovém obvodu byl ve středu razítka doplněn číselným údajem o dni a měsíci ve zlomku, pod nímž bylo ještě poslední dvojčíslí letopočtu. Toto razítko bylo používáno od r. 1874 na známkách VI. a VII. emise až do 6. 2. 1886, kdy byl poštovní úřad přestěhován do sousedních Žarošic (Votoček č. 2497, 2).

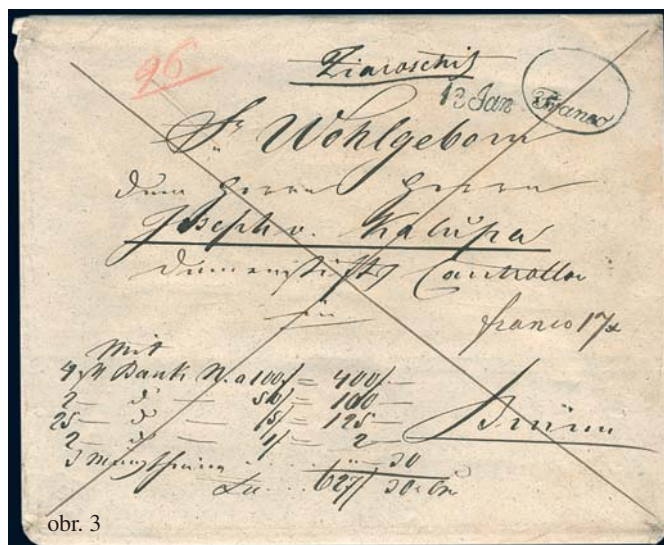
Náš větší zájem vzbudí přirozeně první a starší razítko Uhřic, které kromě datumovky doprovázejí zvláštní razítka Franco a Recomandirt, obě v pravidelném ležícím oválu (razítko Franco má rozměry 19 x 25 mm, razítko Recomandirt 23 x 33 mm). Všechny tyto názvy umístěné v razítkách jsou provedeny esteticky působivým psacím písmem, podobně

i zkratkou měsíců a číselné označení dní. Všechna tato razítka působí promyšleně uceleným dojmem, což jen podtrhuje způsob jejich užívání a kombinování. Zatím jsou známa různá data jejich prvního užití, ale pravděpodobně byla vyrobena současně a zatím nejstarší uváděná doba užití základního denního razítka (1840) se bude možná nakonec shodovat

s dobou vzniku poštovního úřadu (1838). Místní název Uhržitz (Votoček uvádí v r. 1978, str. 235 nejprve mylně, pak opravuje v r. 1982, str. 20) je neobvyklou česko - německou skloubeninou. Objevuje se na denním řádkovém razítku až do r. 1874. Je doprovázeno datumovkou, umístěnou na běžných dopisech pod denním razítkem. Datumovku je však možné používat samostatně a není pevnou součástí denního razítka s místním názvem. Stejně tak není místní název Uhržitz pevnou součástí razítek Franco a Recomandirt. Jediná matrice s místním názvem je používána jako denní místní razítko, případně je vkládána nebo dodatečně vtiskována do kombinovaných zmíněných razítek (prokazuje to téměř vždy odlišná poloha místního názvu). V předznámkovém období byl nevyplacený dopis označen pouze místním denním razítkem a datumovkou. Vyplacený dopis byl podle předpisu i zvyku přeškrtnut poštmistrem inkoustem křížem krážem z rohu do rohu a byl orazítkován oválným razítkem Uhržitz / Franco, mimo něž byla ještě otištěna datumovka (obr. 3 a 4).

Doporučený dopis byl na adresní straně opět proškrtnut a opatřen poštmistrovou poznámkou „franco & Recep.“, upozorňující na vybavení dopisu zpátečním recepisem. Následně otiskl dvě razítka „Uhržitz / Recomandirt“ a - v našem případě - „14 Mar / Franco“ (obr. 1). Místní

razítko a datumovku buď dodatečně otiskl, nebo před otisknutím tyto prvky do razítek vložil (případně bylo možné obě možnosti užívat dle potřeby a zvyku). Do oválu R-razítka ještě dospod vepsal číslo (v našem případě 69), pod nímž byla závilka podána a které měl také podací i zpáteční receptis. Se zavedením poštovních známek zaniklo používání razítka Franco na běžných, známkami vyplacených záilkách. Používalo se - jako často i jinde - už jen na tiskopisy, průvodky a cenné dopisy. Už v době I. emise poštministr adresní stranu neproškrtoval, místní razítko a

datumovku umisťoval důsledně na známku (viz vyobrazení). Jak ukazuje razítko „28 Sept“ (-ember, září) z 50. let, neměl v té době již původní literu „8“ a nahradil ji číslicí jiného typu i rozměru (obr. 2). U většiny stříhaných známek I. emise (především zpočátku) vidíme „Liliputschnitt“, tj. těsné „vystříhování“ obrazu jednotlivých známek z okolní nepotřebené

plochy archu. Rekomandační razítko používal poštministr i nadále, ovšem proti předpisům jím razítkoval jak známky na adresní straně (kam na známku ještě připisoval do kruhu razítka číslo zásilky a vedle otiskoval datumovku), tak i známku k uhrazení doporučeného na zadní straně dopisu (obr. 5, viz titulní stranu tohoto čísla MR). E. Müller (1961, str. 52) uvádí ještě dopis se známkami V. emise, kde je R-razítkem s místním názvem orazítkována pouze příplatková známka na zadní straně dopisu, zatímco známka na přední straně dopisu je razítkována jen místním razítkem s datumovkou a otisk R-razítka je již záměrně mimo známku. Není v něm otištěno místní razítko, ale je zde nad nápisem Recomandirt vepsáno podací číslo zásilky (způsob, jak byla podobná razítka obdobně používána i jinde). Uhřická razítka Franco a Recomandirt jsou velmi vzhledná, jejich tvar a zpracování nejsou však ojedinělé a razítek v ohraničujícím oválu je v Rakousku více. Podobná razítka s psacím typem písma měla např. Bratislava (Presburg /Franco, Müller 1186 c) od r. 1834 a především nedaleký Vyškov (Votoček 2966, C 163), známé od r. 1840. S Vyškovem svazuje uhřický poštovní úřad i zvyk obstrihování známek I. emise.

Kombinovaná razítka malých Uhřic nejsou nikterak početná, o to jsou však vzácnější. E. Müller nezná v r. 1960 rekomandační razítko; uvádí je až ve svých „známkových“ razítkách pod č. 3003 Ra. Náš razítkový specialista E. Votoček zase uvádí Franco razítko až ve svých dodatcích k Monografii v r. 1982. Při typovém zařazení obou razítek nás napadá i možnost jejich vřazení mezi razítka pomocná (místní název Uhržitz je evidentně mobilní), ale celková koncepce (místní název je vždy v oválu razítek) a jejich užívání je jednoznačně zařazují mezi kombinovaná poštmistrovská razítka s dobou vzniku v předznámkovém období a používaná hluboko do období známkového. *Jan Klim*

Literatura:

Müller, E., 1960: Handbook of the prestamp postmarks of Austria.

Müller, E., 1961: Handbuch der Entwertungen von Österreich und Lombardei-Venetien.

Votoček, E., 1975: Česká poštovní razítka od nejstarších dob do roku 1918. Monografie, díl 13.

Votoček, E., 1978: Monografie díl 14.

Votoček, E., 1982: Dodatek k 13. a 14. dílu Monografie.